

REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN “YEŞİL GECE” ROMANINA GÖRE TÜRK EĞİTİMİNDE YENİLEŞME SORUNU

THE MODERNIZATION PROBLEM IN TURKISH EDUCATION ACCORDING
TO THE "GREEN NIGHT" BY REŞAT NURİ GÜNTEKİN

Mithat AYDIN*-Deniz COŞKUN**

Özet

Bu çalışma, Meşrutiyetten Cumhuriyete uzanan süreçte Türk eğitimindeki modernleşmenin düşünsel ve kurumsal gelişimini ve bu suretle ortaya çıkan yeni-eski rekabetini Reşat Nuri Güntekin'in Yeşil Gece Romanı'ndaki olaylar örgüsü içinde ele almaya çalışmaktadır. Söz konusu süreç, Romanın baş kahramanı Ali Şahin'in medrese eğitimi ile başlayıp Darülmuallimin'deki eğitimi ve Sarıova kasabasındaki öğretmenlik yıllarını içine alan evreleri içermektedir. Eser, temel olarak 19-20.yüzyıl Osmanlı batılılaşma/yenileşme sorununun Türk eğitim sistemi ve sosyal yaşamı üzerindeki yansımalarını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Reşat Nuri Güntekin, Yeşil Gece, Ali Şahin, Darülmuallimin, batılılaşma.*

Abstract

This study tries to take into consideration the intellectual and institutional development of modernization in Turkish education and the emerging new-old competition in this process from the Meşrutiyet to the Presidency in the context of the events of Reşat Nuri Güntekin's Green Night Roman. The process involves the phases of the Roman heroine, Ali Şahin, beginning with the madrasa education and including the education in Darülmuallimin and the years of teaching in the town of Sarıova. The work reveals the reflections of 19th century Ottoman westernization/renewal on the Turkish education system and social life.

Key words: *Reşat Nuri Güntekin, Green Night, Ali Şahin, Darülmuallimin, westernization.*

A-Giriş

Toplumlar, tabiatın kendi düzeni içinde hep dinamik ve hareket halindedir. Var oluşundan itibaren ihtiyaç ve beklentileri kendisini değişim ve dönüşüme zorlayarak ileriye taşımıştır. Bu çerçevede, öğrenilenler, deneyimler, keşfedilenler uygarlığın ortak değerleri olarak bugüne intikal etmiş ve geleceğin belirleyici unsurları olmuşlardır. Ancak bu durum, -çoğu zaman- ikame edilmek istenen yeninin eski ile sürtüşmesini, mücadele ve çatışmasını kaçınılmaz hale getirmiştir.

Yeni-eski rekabeti/çatışması evrensel düzeyde olduğu gibi Osmanlı Türk döneminde de farklı sahalarda, fark boyutlarıyla kendini göstermiştir. Bu rekabet, 15-16. yüzyıllarda yükselen ve Osmanlı Devleti'nde bir değişim ve dönüşüme neden olan Avrupa medeniyetinin hazırladığı bir sonuçtu. Avrupa medeniyetinin her alanda sağladığı üstünlük, 16. yüzyıl sonlarından itibaren Osmanlı ordularının yenilgisi ve toprak kayıplarıyla kendini göstermiştir. 18. yüzyıl başlarına

* Prof. Dr., Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Kınıklı Yerleşkesi/Denizli, maydin@pau.edu.tr

** Öğr. Gör., Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sosyal Bilgiler Eğitimi Anabilim Dalı, Kınıklı Yerleşkesi/Denizli, dcoskun@pau.edu.tr

kadar Osmanlı devlet adamları, askerî yenilgileri kendi eksikliğine atfetmiştir. Yenilgilerin ortaya çıkardığı çözülüşü önlemek için başvuru olan “ıslahatlar” – Köprülüler ve I. Mahmud dönemlerinin kısa ve geçici toparlanma döneminin dışında- toplumsal ve kurumsal olarak radikal dönüşümü gerçekleştirecek türden sonuçlar doğurmamıştır. Bu ise Osmanlı devlet adamlarını, Avrupa medeniyetinin üstünlüğünü kabul ile onu tanımak ve anlamak çabası içine itmiştir. III. Ahmed’in Avrupa başkentlerine elçiler göndermesi de böyle bir karar ve çabanın ürünüydü.

Lale Devri’nden İmparatorluğun sonuna kadar uzanan süreçte batılılaşma süreci askerî, idarî, mülkî, hukukî, kültürel ve eğitim sahalarda önemli aşamalar geçirmiştir. Tanzimat ve Meşrutiyet devirleri, bu sürecin önemli kilometre taşlarını oluşturmakla beraber Cumhuriyet döneminin de fikrî ve kurumsal gelişimini hazırlayacak sonuçlar doğurmuştur.

Hukukun üstünlüğü, hukuk karşısında eşitlik, anayasa, kamuoyu, parlamenter sistem, kuvvetler ayrılığı, muhalefet, kadın hakları gibi çağdaş kavramların Osmanlı devlet ve toplum hayatında yer bulmaya başlaması Osmanlıların uygar dünyaya eklenmek istediğinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Ancak Osmanlı modernleşmesi eskiyi lağv edip yeniye ihdas etmek yerine, eskiyi yerinde bırakarak yeniye inşa etmek şeklinde gelişmiştir. Bu ise Osmanlı Devleti’nde düşünsel ve kurumsal anlamda bir ikiliği ortaya çıkarmıştır. Osmanlı eğitim hayatında da benzer tabloyu görmek mümkündür. İmparatorluğun sonuna kadar medreseler ve sıbyan mektepleri gibi klasik kurumlarını görmek nasıl mümkün olmuşsa, batılılaşma döneminin rüşdiye, idadi, ibtidai, sultani, meslek okulları, darülfünun gibi okullarını görmek de o ölçüde mümkün olmuştur.

Yeşil Gece Roman, esas itibarıyla geri kalmış bir milletin cehaletten kurtulması ve uygar dünyada saygın bir yer edinilebilmesi için modern eğitimin önemini vurgulamaktadır. Bu bağlamda Roman, ilk olarak babasının isteğiyle medrese eğitimine başlayan, daha sonra medresede geçen yılları boyunca inanç yapısına uymayan ve tecrübeler edinen, bunun sonucunda da medrese eğitimini, hocalarını sorgular hale gelen ve yeni eğitim anlayışının idealist savunucusu olan öğretmen Ali Şahin’in medreseye ve yeniliğe direnç gösteren “softalar”¹a karşı verdiği mücadeleyi anlatır.

Ali Şahin, medreseden icazet almaya yaklaşık bir yıl kala buradaki eğitimini bırakıp İstanbul Darülmüallimin’in sınavlarına girmiş ve buraya öğrenci olarak kabul edilmiştir. Buradaki öğrenciler arasında sarıklı-fesli gruplaşmaya tanık olmuştur. Darülmüallimin’deki eğitimini tamamladıktan sonra tayini İstanbul’a çıkmasına rağmen, Anadolu’da görev yapmak istemiştir. Amacı Anadolu’nun geri kalmışlığına bir çare bulmaktır. Nitekim Maarif Nazırlığı’nda yaptığı görüşme sonucunda bir arkadaşı ile becayiş yaparak “Sarıova Sancığı”¹ndaki bir iptidai okuluna başmuallim olarak tayin edilmiştir. Ali Şahin burada eğitime ilişkin yeni düşüncelerini hayata geçirmek istemiş ve böylece idarecilere, softalara, softalara inanan halka karşı bir mücadele içerisine girmiştir.

1 Bugünkü yeri kesin olarak bilinmemekle birlikte romanda İzmir’e bağlı bir sancak, zaman zaman ise bir kasaba şeklinde telaffuz edilmektedir.

A-Meşrutiyetten Cumhuriyete Medreselerin Durumu: Sorunlar ve Eleştiri

1-Fizikî İmkânlar ve Öğrencilerin Beyanatıyla Medreseler

Ali Şahin'in babasının isteği ile başladığı, ancak aklını ve vicdanını meşgul eden sorularına bir türlü cevap bulamamanın sıkıntısı ile hep bir sorgulama ve arayış içinde geçirdiği medrese yıllarına ait söylemleri, İstanbul Somuncuoğlu Medresesi² üzerinden dile getirilmektedir. Medresenin fiziki koşulları, imkânları/ imkânsızlıkları, hocaları ve öğrencileri bize dönemin medreseleri hakkında da genel bir fikir vermektedir.

Romanda geçen Somuncuoğlu Medresesi, bakımsız, karanlık, taştan yapılmış bir bina olarak tasvir edilmektedir. Medrese öğrencilerinin hem eğitim gördüğü, hem de konakladığı odalar da loş ve rutubetli hücreler şeklinde anlatılmaktadır. Romanın ilerleyen kısımlarında zikredilen İzmir'deki bir medresenin tasviri de benzer şekildedir: *"Bu medrese çok haraptı. Barınılacak halde değildi. Rutubet, güneşsizlik ve pislik sebebiyle içindeki softalar hastalıktan kırılıyordu"*

Medreselerin bu durumu, 1892 yılında II Abdülhamid'in medreselileri askere gitmekten muaf tutması, medreseleri asker kaçaklarının dolduğu okullar haline getirdiğini düşündürmektedir. Askerlik sorunu yaşayan öğrencilerin, öğrenim sürelerini bilerek uzatmaları, öğrenci sayısının artmasına, zaten vakıflar aracılığıyla geçinen medreselerin ekonomik anlamda zorluk yaşamalarına neden olmuştur. Medreselerdeki öğrenci niteliği ile ilgili durumu, Ali Vehbi (1951: 201) şu şekilde belirtmektedir: *"Senenin yoklama zamanlarında medresede yatıp kalkmakla ve koltuklarına kıştırdıkları kara kaplı kitaplarıyla biraz derse devam eder gibi gözükmekle askerlikten yakayı kurtarmaya muvaffak olanlar da görülmektedir. Senenin belirli bir gününde askerlik şubesi reisinin maiyetiyle birlikte medreseye kadar teşrif ederek yapmakta oldukları yoklamada ispatı vücut edenler, sıra ile adları okundukça mevcut diye bağırarak boylarını göstermekte ve künye balasına *höcreneşin talebei ulumdan* kaydı yapılmak suretiyle askerlikten kurtulmaktadırlar."*

Romanın baş kahramanı Ali Şahin, ilmiyeden olan babası tarafından kendisine bir hayrülhalef yapılmak ve bu suretle bir gün bütün dünyayı gölgesi altına alacak yeşil bayrağın bir gönüllüsü olarak yetiştirilmek düşüncesiyle medreseye gönderilmiştir. Medresede eğitim görmeye gelen diğer çocuklar için ise burası kısa yoldan meslek sahibi olunabilecek bir yer olarak görülürdü. Buraya gelen çocukların büyük bir kısmı köylü çocuklarıdır. Bu çocuklar, medrese imkânlarının elverdiği ölçüde eğitim gördükleri süre boyunca burada ücretsiz kalıyor, karınlarını doyurabiliyorlardır. Reşat Nuri'nin deyimiyile;

"Bunların çoğu, sırf kendilerini yaşatacak bir zanaat elde etmek için esnaf çıraklığına girer gibi medreseye girmiş köylü çocuklarıydı... Açlığın, sefaletin Anadolu köylerinden başlarında bir yırtık sarık, sırtlarında birer meşin heybe ile sürüp getirildiği alil, ebleh, mütereddi, yarı meczup çocuklar, karlı havalarda yiyecek aramak için şehirlere inen aç kurtlara benzeyen yalnız sıhhaten, iştihadan ve hayvani sevk-i tabiilerinden ibaret birçok iptidai mahlûklar..." (28).

2 İstanbul medreseleri içinde bu isimde bir medresenin bulunmaktadır. Yazarın hayali bir isim kullanmayı tercih etmiştir.

Medresede eğitim gören çocukların diğer çocuklardan kılık kıyafet olarak en belirgin farklılıkları başlarına takılan sarıklarındır: *“Sokaklarda oynayan, yalınayak, başı kabak halk çocukları arasından yakalanarak medreseye gönderilen ve başına sarık sarılan çocuklar ayrı bir bayrağın altına geçmiş gibi olurlar ve eski arkadaşlarıyla aralarına bir yabancılik girerdi”*(19).

Ulema sınıfını halktan ayrıcalıklı bir duruma yücelttiği düşünülen sarık, bu dönemde artık tamamen bir sembol haline gelmiştir. Halkın artık bilgiye gösterdiği hürmet sarığa gösterilir olmuştur. Nitekim 19. Yüzyılın başlarında Sultan II. Mahmut, sivil memurlarını batılı pantolonlar, frak ceketler ve kırmızı fesler içine soktuğunda, ulemanın üyeleri geleneksel cüppe ve sarıklarını korumuşlardır. Halkın gözünde *“adaletin sarığa bağlı olduğuna”* sultanı ikna eden Galata Mollası Keçecizade İzzet’in şefaatinin böyle bir inanışta etkili olduğunu düşündürmüştür. Aynı yüzyılın sonlarında İstanbul’daki Avrupalıların yazın sıcaktan korunmak için hasır şapkalarına beyaz bir bez bağladıklarında, sıradan Türklerin birden bire kendilerine karşı saygılı olduklarını ve onlara okumuş gibi davrandıklarını fark etmişlerdir. Bu durum da ilim ve irfanın kişinin aklına tecrübesine değil, sarığa bağlı olduğunu açıkça göstermektedir (Davison, 2004: 233).

Medrese hocaları genellikle yaşça ileri olan kişilerdir. Romanda bu tipleri tasvir eden Hacı Fettah Efendi *“artık hiçbir ciddi şey okutamayacak kadar bunamıştı; başı, sonu, mantık ve nizamı olmayan sözlerle ders anlatması rüya gibi bir şeydi”* (20). Bu gibilerin Üslûpları sert ve dini algılayış ve aktarışları oldukça acımasızdı. Geleneksel öğretim metotlarından yetişip gelen hocalar kendi öğrencilerine de - bildikleri doğru bu olduğundan olsa gerek – aynı şekilde davranmayı tercih etmektedirler. Yine bunlardan *“Zeynel Hoca’nın çeşit çeşit işkence aletleriyle dolu korkunç bir cehennemine vardı. Ahretin bütün memurları ebediyen bu cehennemde deri yüzme, dil koparmak, ağızlarına kaynar katran akıtmak gibi şeylerle meşguldü* (26). *Onun fikrinde insanlar yalnız yaptıkları işten, düşündükleri şeylerden değil, gördükleri rüyadan bile mesuldür. Günah işleyenleri sade Allah’a havale etmeyerek dövmeyi, gavura eli eriştiği yerde fenalık etmeyi halis Müslüman’ın vazifesi bilirdi”* (27).

Kendilerini aslen İslam’ın ve Kuran-ı Kerim’in öğretilmesi konusunda yetkili gören hocaların İslamiyet’e dair bu abartılı ve korkutucu söylemleri, onların gerçekten Kuran-ı Kerim’i özümstedikleri veya Müslüman olmanın gereklerini yerine getirebildikleri konusunda şüphe uyandırıcıdır.

Hocalarda görmek istediği olgunluk, iyilik, dürüstlük, hoşgörü, yardımseverlik gibi değerleri bir türlü bulamayan Ali Şahin, medresede gördüğü olaylar karşısında hayal kırıklığına uğramış, bu ise onun hocalara, onların din anlayışlarına ve medreseye karşı daha fazla sorgulayıcı olmasına neden olmuştur. Ancak kendi içerisindeki bu eleştiri, zaman zaman vicdan azabı duymasına, itikadında azalma olacağı korkusuna sebep olmuş ve kendisini gerçekler ve olması gerekenler arasında bir ikilem içinde bulmasına neden olmuştur. Öyle ki, medrese hocalarından birinin hasta bir öğrenciye zor bir durumda olmasına rağmen gösterdiği davranışa tanık olması onu, büsbütün hocalıktan ziyade Müslüman bir kişinin inançları konusunda şüpheye düşürmüştür. Ali Şahin, bu davranışı hocasına yakıştıramamış olmaktan dolayı kendi içinde sıkıntı yaşamıştır:

"Vaktiyle Ispartalı bir hasta çömez vardı. Aç açına çalışmaktan verem olmuştu. İki de bir tıkanır, gözleri evlerinden uğramış, gömleğinin düğmelerini parçalayarak bağıırdı. Bir gün yine böyle bir buhran esnasında bir softanın boğazına sarılmış ölüyorum diye bağııyordu. Softa yakasını onun elinden kurtararak: Ey ne yapalım ölüm Allah'ın emri. İlle şu benim yakamı bırak... Boğazımı sıktığın bir şey değil gömleği yırtacaksın, demişti" (30).

Müderresler arasında kendi hallerinde, mütevazi kişilerin de bulunduğunu inkâr etmeyen Ali Şahin, bu kişilerin de medresedeki olumsuzluklara karşı kayıtsız kaldıklarından bahsetmiştir. Bu durumu da o dönemde iktidarın halk üzerindeki korkutucu etkilerine bağlamıştır: *"Müderresler içinde kendi yağlarıyla kavrulan mütevazi adamlar da vardı. Fakat zaman çok nazikti. Abdülhamit istibdadının en korkunç seneleriydi. Adamcağızlar gölgelerinden ürkerler, dışarıdan ziyade içerideki ulema arkadaşlarının tekmesine uğramak korkusuyla ağızlarını açamazlardı" (31-32).*

Ali Şahin, medrese yıllarına dair -ne kadar sıklıkla düzenlendiği konusunda bir şey belirtilmeyen- medresede tertip edilen bir eğlenceden bahsetmiştir. Bu eğlence medrese hoca ve öğrencilerinin kendi aralarında düzenledikleri ortaoyununa benzer bir şeydir. Gerek bu oyun, gerekse oyun esnasında oyuncular tarafından sarf edilen sözler, Ali Şahin'in hayalindeki İslam anlayışından, ilim sahibi kişilerde görmek istediği davranışlardan oldukça uzaktır: *"Kadın kıyafetindeki softa, türlü cilveler yapıyor, erkek yalvarmalar, tehditlerle onu kovalıyordu. Bu sahne öyle kelimeler ve tabirler, öyle hareketlerle oynanıyordu ki, Şahin Hoca tüylerinin diken diken olduğunu hissediyordu" (24).*

Dışarıdaki halkın giyim-kuşamı ve davranışları İslamî değerlere uymadığı gerekçesiyle acımasızca eleştirilirken, kendi içlerinde oyun da olsa bu tür davranış ve söylemlerin caiz görülmesi tam bir tezatlık oluşturmaktadır. Dolayısıyla bu durum bazı şeylerin ya göstermelik ya da çıkar gözetilerek yapıldığını göstermektedir.

B-Modern Eğitim Kurumlarında Eğitim-Öğretim ve Mektepli-Medreseli Çekişmesi

1-Darümuallimin'de Eğitim

Medreseden icazet almayı beklemeden Darümuallimin'e başvuran Ali Şahin'in gözüyle İstanbul Darümuallimin'e öğrenci kabulü, okulunun öğrenciye sunduğu imkânlar, okuldaki öğrenci grupları (mektepli-medreseli), öğretmen atamasında takip edilen usûl gibi konular romanda tek tek ele alınmıştır.

Ali Şahin, İstanbul Darümuallimin'e başvurduğunda öğrenci alımının sınavla yapıldığı kendisine söylenmiştir. Söz konusu öğrenci alımı, dönemin Darümuallimin müdürlerinden Ahmet Cevdet Paşa tarafından 1851 yılında kaleme alınan Nizamname mucibince yapılmaktadır. Nizamnameye göre sınavla okula alınan öğrencilerin öğrenim süresi üç yıldır (Akyüz, 2006: 33). 1892 yılında yeniden düzenlenen Darümuallimin'e giriş şartları, Takvim-i Vekâyi'de ilan edildiği haliyle ise şöyledir: Öğrencinin yapılacak imtihanda Arapça Sarf ve Nahv, Hüsn-ü Hat ve İmlâ, Kıraat-ı Türkî'den başarı göstermesi, Hüsn-ü Ahlâk sahibi, sağlam 20-30 yaş arasında olması gerekmektedir (Takvim, Vekâyi, no, 275, 8 şevval 1309, akt. Kodaman, 1999: 248).

Nitekim sınava girmek için Darümuallimin'e gelen Ali Şahin, orada bekleyen kalabalığı (200 kişi kadar) ve başvuranlar arasında çokça idadi mezunlarını görünce ümitsizliğe kapılmıştır. Kendi kendine şu şekilde düşünmüştür: "*Maarif idadilerinden yeni ilimlerin her nevini okumuş çakı gibi çocuklarla imtihan olmaya nasıl cesaret ederdi?*" (45). zira üç senelik eğitim-öğretim görenek idadi okullarından gelen öğrenciler, Maarif-i Umûmiye Nizamnamesi'nde geçtiği şekliyle "*mükemmel Türkçe, Kitabet ve İnşa, Mebad-i Ulum-ı Servet-i Milel, Hesap ve Defter Tutmak Usulü, Fransızca, Coğrafya, Hendese ve İlm-i Mesaha, Kavanin-i Osmaniye, Tarih-i Umumi, Hikmet-i Tabiye, Mantık, İlm-i Mevalid, Kimya, Cebir, Resim* (akt. Taşer, 2011: 104) görmüşlerdir. Dolayısıyla medrese eğitimi boyunca bu derslerden bihaber yetişen Ali Şahin, sınavda başarılı olmak konusunda karamsardır. Ancak sınav sonucuna göre ikinci olduğunu öğrenince inanamaz. Bunun nedenini daha ziyade idadilerin yetersiz eğitimine bağlamış ve "*Şu halde idadilerin de pek bizim medreselerden kalır yeri yok*" demiştir. Onun bu ifadesi dönemin yeni usûl okul programlarında birçok dersin bulunmasına karşın, derslerin öğretiminin hakkıyla yerine getirilemediğini göstermektedir. Mevcut sorunun, rüşdiyelerden çıkıp idadiye gelen öğrenci kalitesi ile ilgili olabileceği gibi, idadilerde ders veren öğretmenlerin yetersizlikleriyle de alakalı olabileceği söz konusudur. Bu hususla ilgili olarak II. Meşrutiyet'in önemli eğitimcilerinden ve bu dönemde iki kez maarif nazırlığı yapmış olan Emrullah Efendi'nin "*Tuba Ağacı Nazariyesi*" ne değinilebilir: Tuba ağacı inanişâ göre kökleri havada dalları aşağıda olan bir cennet ağacıdır. Emrullah Efendi bu metaforu kullanarak eğitimde bir zihniyet değişimine ihtiyaç olduğunu, bunun da ancak üniversite ile sağlanabileceğine vurgu yapar (Doğan, 2010: 360). Ancak II. Abdülhamid döneminde izlenen ilköğretim siyasetinden de anlaşılıyor ki, eğitimde daha çok alt kademelere önem verilmiş, eğitimin daha çok halk tabanına yayılmasına çalışılmıştır. 1869 Maarif Nizamnamesi'nde de mevcut olan ilköğretim zorunluluğu, 1876 Anayasası'nda da yerini almıştır: "*İlköğretimin İstanbul dışında da yaygınlaştırılması için Anadolu'nun çeşitli yerlerinde maarif müdürlükleri kurulmuştur. İlköğretime gösterilen ilgiye dayanak olarak da, orta ve yüksek dereceli okulların kurulması ve gelişmesinin ilköğretimin nicelik ve nitelik yönünden belirli bir seviyeye çıkarılmasına bağlı olduğu fikrinin anlaşılmasıdır*" (Başbakanlık arşivi, yıldız, kısım 31, no, 1374, zarf, 115, karton, 84, sene, 1299, akt. Kodaman, 1999: 67, 68).

Darümuallimin; öğrencilerine, beslenme, barınma, temizlik gibi hizmetler sunmaktadır. Öğretmen okulunun öğrenciye sunduğu imkânlar, onların kısmen de olsa ihtiyaçlarını karşılayarak medresede olduğu gibi belli dönemlerde cerre çıkararak kendi geçimlerini sağlamak için halktan para, kıyafet, gıda yardımı almalarını engellemiş, böylece öğretmenliğin saygın bir meslek olarak benimsetilmesi için uğraşmıştır.

Bu suretle Ali Şahin, Darümuallimin'deki yılları sırasında kendilerine verilen hizmetten duyduğu memnuniyeti şu şekilde ifade etmiştir: "*Hazır yemek, hazır yatak... Çamaşırım yıkanır, söküklüklerim dikilir. Kendimi saraya damat oldum sanıyorum*" Oysa Ali Şahin medrese yıllarını anlatırken oradan buradan gelen erzaklarla yemek yapmaya çalışan arkadaşlarından bahsetmektedir.

Darümuallimin öğrencilerinin çoğunluğunu medreseden ve sivil mekteplerden gelen öğrenciler oluşturmaktadır. Kılık kıyafetleriyle (sarıklı-fesli gibi) birbirlerinden ayrılmasının yanı sıra, fikrî ayrılıkları da aralarında sorun çıkmasına yetmektedir.

"Softalar, sivil mekteplerden gelen talebeyi çekemiyorlardı. Onlar (mektepliler) da sarıklıları taassupla, irtica ile itham eder, olur olmaz bahanelerle softalara çatarlardı" (46). Bahsi geçen karşıtlığı, farklı eğitim kurumlarından bir araya gelen öğrenciler arasındaki zıtlığı Niyazi Berkes şöyle anlatır: "Kişilerin bazıları kafaca ya yalnız geleneksel eğitimin, ya yalnız çağdaş eğitimin yetiştirmesi olarak karşı karşıya geleceklerdir. Kimileri de ikisinin karması olarak çifte kişilikli kimseler olacaklardır. Bu üç tipin karşısında da hiç eğitim görmemiş büyük cahil kütlesi yani halk bulunacaktır. Bunun en yüksek aşamasına Abdülhamit döneminde erişildi" (201).

Ali Şahin, softaları genel itibariyle medresedeki deneyimlerine bağlı olarak tanımakla ve tasvip etmemekle birlikte, idadiden gelen fesli talebeye karşı da olumlu düşünceler geliştirmemiştir. Onların da sarıklılar kadar cahil ve kabiliyetsiz olduklarını düşünmüştür. Zaten idadiden gelenlerin çoğunun da Darülmualimin'e girme sebebinin öğretmenliği maaş alabilecekleri geçici bir iş olarak görmüştür ki bu onun idadilerden gelenler hakkındaki olumsuz düşüncelerinin nedenlerinden biridir. Zira Ali Şahin'e göre mektep hocalığı adı bir geçim vasıtası sayılmaktadır. Daha kârlı bir iş bulduklarında mektep hocaları meslek değiştirmeye can atmaktaydılar.

Darülmualimin'den mezun olan öğrenciler kura usulüyle öğretmen olarak atanmaktadırlar. Ali Şahin'in de kura sonucunda tayini İstanbul'a çıkmıştır. Ancak kendisi daha önceki medrese eğitimi döneminde cerre çıktığı zamanlardan Anadolu'yu çok iyi bilmektedir. Bu nedenle İstanbul'dan ziyade Anadolu'da daha çok hizmet görebileceğini, Anadolu halkını içinde bulunduğu cahillikten kurtarabileceğini düşünmüştür. Bu düşünceyle de Maarif Nezareti'ne becayiş isteğinde bulunmuştur. Nitekim İzmir yakınlarındaki Sarıova Sancağı'na tayini çıkan bir arkadaşıyla becayiş yaparak, buradaki "Emir Dede İptidai Okulu"na başmuallim olarak atanmıştır.

C-Osmanlı Taşrasında Geleneksel Düzene Karşı Yenilik Arayışı: Sarıova Sancağı'nda Halk, Yenilik ve Gelenekçilik/Eğitimde İkilik ve Rekabet

Romanda genel anlamda İstanbul dışındaki taşra yoksulluk içerisindeki yerler olarak tasvir edilmiştir. Ali Şahin'in, tayin edildiği Sarıova Sancağı'na geldiğinde ilk izlenimleri şu şekildedir: "*Eski bir taş köprü ile dere geçildikten sonra fakir mahallelere giriliyor ve sefalet bütün dehşeti ve çirkinliğiyle başlıyordu. Tezekle çamurdan yapılmış yarı yarıya toprağa gömülü penceresiz kulübeler...*" (52). Ali Şahin, gördüğü manzara karşısında şaşırmaz; çünkü daha önce de medrese yıllarında cerre çıktığı zamanlarda Anadolu'nun çeşitli yerlerini dolaşmış ve benzer görüntülerle karşılaşmıştır.

Ali Şahin Sarıova'daki insanlarla tanışıp konuşmaya başladıkça onlara dair fikirleri yavaş yavaş oluşmaya başlamıştır. Gözlemlerine göre buradaki halk da tıpkı Darülmualimin'de olduğu gibi iki kutuplu bir hal sergilemektedir: "Bir yanda Müderris Zühtü Efendi'nin temsil ettiği teceddüt ve inkılâp taraftarları, öte yanda onları dinsizlikle itham eden ve 31 Mart yığnılığından hâlâ kurtulamadıkları için doğrudan muhalefete cesaret edemeyerek saklı ve sessizce homurdanan eskiler." Sokaklarda dolaşırken müthiş bir sarıklı bolluğu da Ali Şahin'in dikkatini çekmiştir. Bununla birlikte kasabanın mutasarrıfından, belediye reisinden başlamak üzere

bütün hükümet memurları, jandarma, polis, belli başlı müderrisler, şeyhler, muallimler, mühim tüccarlar ve esnaf hem yenilik taraftarı hem de milliyetperver olarak görülürler. Ancak Ali Şahin onların yenilikçi anlayışının gerçek olmadığını veya en azından kendi düşüncesindeki yenilikle bağdaşmadığını düşünür. Bunların çoğunun yenilik anlayışı eski düzenin -eğitim dahil- biraz iyileştirilerek devam etmesi yönündedir. Mesela yenilikçiler, yeni okulların yanında medreselerin varlığını da hoş görmüşlerdir. Hatta onların ıslah edilmeyip kendi hallerine bırakılmasına kızmışlardır. Ali Şahin'in onların sözde yenilikçilikleriyle ilgili tespitlerinden biri şöyledir: Ali Şahin kendi okulunun programıyla ilgili ders isimlerini yazdığında maarif müdürü tarafından neredeyse kapı dışarı edilir. Maarif müdürünün kızdığı konu ise; Ali Şahin'in anadili dersini programa "Lisan-i Osmanî" yerine "Türkçe" yazmasıdır. Dolayısıyla Ali Şahin düşüncesindeki yeniliklerin hayalini kurarken, basit bir isme takılan -şekilci dahi olsa da- yenilik anlayışının karşısında duran kişilerin davranışlarından şüphe duymaktadır.

Kasabada, eğitimden sorumlu olan kişiler; mahalle ve vakıf mekteplerinde, ibtidaide ve idadideki öğretmenler, müdürler ile medrese hocalarıdır. Bunların da kimisi -özellikle yaşça ileri olanlar- cahil ve mutaassıp, kimileri sözde yenilikçi olarak betimlenmektedir. Sadece ileride Ali Şahin'in yakın arkadaşı ve müttefiki olacak olan öğretmen Rasim Efendi onlardan farklıdır.

Ali Şahin, Sarıova'ya ilk geldiğinde Maarif müdürünü ziyaret etmiştir. Ziyareti esnasında, koltukta oturduğundan, maarif müdürü adına teklifsiz konuşmalarından, müdür üzerinde dolayısıyla eğitim idaresinde etkili ve bir o kadar da tehlikeli olduğunu hissettiği bir softayla tanışmıştır. Hafız Eyüp adındaki bu softa daha ilk günden Ali Şahin'e gözdağı vermek istemiş, "kendi rızası dâhilinde çalışırsa rahat yaşayacağını, suyun dikine gitmeye çabalarsa selefinin uğradığı akibete uğrayacağını" söyleyerek açıkça tehdit etmiştir.

Maarif müdürünün odasında tanıştığı Hafız Eyüp, yandaşları ve kandırdıkları halk, hükümet tarafından tahsis edilmeye çalışılan yeni okullara, buradaki eğitime ve burada çalışmak için gelenlere türlü oyunlar oynayarak, onları yıldırmaya ve kendi hükümlerini sürdürmeye çalışırlar. Bu kişiler sırf kendi çıkarları için ve güya din adına, gelenekleri korumak için çalışır gözükerek, vatanseverlikten uzak bir anlayışla idare ve halk üzerinde güçlerini muhafaza etme gayretindedirler. Bir zamanlar Osmanlı Devleti'nde bilgi sahibi ve bilginin yayıcısı olarak görülen ulema sınıfına ait olduklarını zanneden bu kişilerden eğitim de nasibini almıştır. Dolayısıyla eğitim alanında yapılmak istenen düzenlemeler/yenilikler, ya sekteye uğratılmış, ya da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Berkes de eğitimdeki gelenekçiliğin neden olduğu olumsuzlukları şöyle açıklamıştır: *"İlk eğitimin, geleneğin temsilcisi olan kişilerin elinde bulunması toplumlarda doğal bir eğilimdir. Kişi toplumsal benliğini bu geleneğin kanalıyla edinir. Fakat Osmanlı-Türk tarihinde ulemanın temsil ettiği kültür geleneği, ulusal nitelikten yoksun evrensel ümmet geleneğidir. Hıristiyan milletlerin dinsel eğitimi, onların ulusal benliklerini yaşatmakta ya da diriltmekte önemli rol oynadığı halde, İslam geleneğinde bunun böyle olmayışı dinin Türk halkının ulusal kültür yanlarına yabancı kalışının bir ürünüdür."* (201).

Yeni eğitim sisteminin bir temsilcisi ve uygulayıcısı olan Ali Şahin eğitimde modernleşme adına Sarıova'da yapmak istediklerinin karşısına, Hafız Eyüp'ün önderliğinde bazen bizzat Ali Şahin'in kötülenmeye çalışılması, bazen Emir Dede

İbtidaisi'ne gidecek öğrencilerin engellenmesi, bazen de yeni okul binasının yapımının engellenmesi şeklinde zorluklar çıkarılmıştır. Hafız Eyüp, kasaba halkına ve eşrafına Ali Şahin'i ahlaksız biri gibi göstermek için özel olarak ayarladığı bayanları okula göndermiş, ancak başarılı olamamıştır. İbtidadiye giden öğrencilerin çok gürültü yaparak oynamaları kanıt gösterilerek iyi terbiye alamadıkları söylenerek aileleri caydırılmaya çalışılmıştır. Esnaf ailelerinin çocuklarından da ibtidadiye giden olursa, bunlarla alışverişin kesilerek zor durumda kalmalarına neden olunmuştur. Yeni eğitim ile ilgili çıkarılan sorunlardan biri de fiziki koşulları gereği kötü bir halde olan (binanın sağlam olmaması, damının akması vb.) okul binası yerine yapılacak olan yeni bina konusunda uydurulan hurafelerdir: Yeni bina yapımı için Evkaf Nezareti bir arsa bağışlamıştır. Ancak arsanın bir kösesinde eski, bakımsız bir medrese binası bulunduğundan okulun yapılması için bu binanın yıkılması gerekmektedir. Medrese binasının yıkılmasını dine hakaret addeden softalar, idareyi türlü bahanelerle ikna edemeyince bir oyun tertip ederler. Kendilerinden birini yıkım ekibinin içine yerleştirirler ve güya bu adam kazmayı kaldırıp medreseye vurduğu anda yere yıkılacaktır. İnanılmak istenen şey de, medresenin koruyucusu olan dedenin kendisini çarptığıdır. Bu sayede zaten cahil olan halkı kendi taraflarına çekmiş ve bir süre için de olsa medrese binasının yıkılmasını engellemişlerdir.

1-Eğitimde Yenilikçi Anlayışa Göre Oluşturulan Bir Okul Örneği: Emir Dede İbtidai Mektebi

Ali Şahin'in başmuallim olarak görevlendirildiği Emir Dede İbtidaisi kasabanın en büyük okuludur. Üç yüz öğrencisi bulunan okulun öğretmen sayısı sekizdir. Öğrencilerin çoğu mahalle mektebinden alışık oldukları düzenle sarık takarak okula gelmektedirler. Özellikle bir program olarak belirtilmemekle birlikte aralarda ismi geçtiği kadarıyla ibtidaide okutulan derslerden bazıları; Lisan-i Osmanî, Terbiye-i Bedeniye'dir. Okuldaki eski hocalar, eğitimde dayak, tehdit ve korkutma yöntemini kullanır iken, öğrencilerden de miskin bir itaatkârlık, alık bir ezbercilik beklemektedirler.

Ali Şahin bu okul aracılığıyla çocuklara müspet bilimlerin en sade, şüphe duyulmayan ve en faydalı olanlarını öğretme amacındadır. Din ilimlerini mümkün olduğu kadar yüzeysel ve zararsız şekilde anlatma düşüncesindedir. Ali Şahin çocuklarla olduğu kadar, onların aileleriyle de ilgilenerek düşüncelerini onlara yaymak niyetindedir.

Ali Şahin'in mektep ilgili bir diğer planı mektep binasının iyileştirilmesidir. Fizikî koşullar açısından uygun olmayan Emir Dede İbtidai binasını yeniden inşa etmek düşüncesiyle Evkaf Nezareti tarafından bağışlanan arsa sorunuyla uğraşılırken Belediye Meclisi binanın planıyla ilgili engeller çıkarmıştır. Ali Şahin, yeni okul için havayı ve güneşi bol alabilen büyük pencereci ferah bir bina yapmak istemektedir. Belediye meclisindekiler ise İslam-Türk mimarisine uygun kubbeli kemerli -medrese mimarisi tarzında- bir bina isteğindeydiler. Ali Şahin'in Sarıova'daki mühendis arkadaşı bu sorunu halletmek için ilk önce onların istediği gibi bir bina planı hazırlamıştır; fakat plana göre bina iki katlı olarak tasarlanmıştır. Bina ortaya çıkınca da, çok basık kalacağından buna gelecek itirazlar sonucunda iki kat birleştirilecek ve olduğundan daha yüksek ferah tek katlı bir okul binasına dönüşecektir.

Yeni yapılan okul binalarının nasıl olması gerektiği hususu, dönemin Osmanlı aydınları arasında da başlıca tartışma konularından biri olmuştur. Bunlardan bir de son dönem eğitimcilerinden Osman Paşa'nın sınıfların inşasında nasıl bir yol izlenebileceği meselesine dair 1326 (miladi, 1908/1909) yılında Tanin'de "Mekteplere Dair" başlıklı yazısındaki tespitleridir. "*Sınıflar şimdiye kadar bizde zannedildiği vechle (tarz, üslup) içine istiab (sığdığı) ettiği kadar talebe doldurmaya mahsus bir anbar değildir: sınıfta talebe başına altı metre küp hava lazımdır. Tavanlar dört metreden aşağı olmamalıdır* (akt. Taşer, 2011: 178). Bu durum, yeni eğitim usulüne göre eğitim verecek olan okulların binalarının da eskisinden farklı ve öğrencinin yararını gözeten bir tarzda olması gerektiğinin bir göstergesi niteliğindedir.

Romanın son bölümünde İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesinden bahsedilmiştir. Ali Şahin bu bölümde kasaba halkına yardım etmek için Yunanlıların yanında ve hiç istemediği halde onların zararsız gördükleri softa kılığına bürünmüştür. Güya bir softa olarak halkı işgale karşı direnmemesi yönünde telkin edecekken, (Çünkü Yunan askerlerinin softalardan beklediği hizmet budur) o Türk Halkını topladığı her fırsatta Yunanlılara karşı direnme, Türk askerlerine yardımcı olma, yurdu kurtarma yönünde çalışma gibi konularda örgütlemiştir. Bu durum Yunanlılar tarafından fark edilince Yunan adalarına sürgüne gönderilmiştir.

Ali Şahin sürgünden yaklaşık 10-15 yıllık bir süre sonra Sarıova'ya döndüğünde vatan işgalden kurtarılmıştır. Tarlaların yanından geçerken "hasır şapkalı" köylüleri görmüştür. Karşılaştığı bu değişim bile onda bazı şeylerin düzelmiş olabileceği inancını uyandırmıştır. İlk olarak maarif müdürlüğünü ziyaret etmiştir. Yeni maarif müdürünün odasına girdiğinde müthiş bir şaşkınlığa uğramıştır. Sarıova'daki yılları boyunca mücadele ettiği yenilik karşıtı softaların lideri Hafız Eyüp yine maarif müdürünün yanındadır. Sakalını kesmiş, sarık yerine melon şapka takmıştır. Ancak vazifesi yine aynıdır: Yönetimde sözü geçen kişilerin yanında yer alarak kendi ve kendi gibi olanların çıkarlarının peşinde, taktığı yenilikçi maskenin altında geri kalmış zihniyetin devamını sağlamak amacıyla gizliden gizliye çalışmakta. Maarif müdürüyle beş dakika konuşması, sanki Yunanlıların lehine kendisi çalışmamış gibi, Ali Şahin'i böyle etiketlendirmesi maarif müdürünün Ali Şahin'i vatan hainliğiyle suçlamasına yetmiştir.

D-Sonuç

Yeşil Gece Romanı Osmanlı devletinde batılılaşma döneminin şartlarını, felsefesini, sorunlarını farklı boyutlarıyla yansıtan olaylar dizgesinin bir öyküsüdür. Yazarın idealist kişiliği, toplumunu geleceğe taşıyacak çağın bilgi, birikim ve deneyimlerini aktarmak amacındadır. Bu açıkça iyiliğin kötülüğe, aydınlığın cehalete, dürüstlüğün riyakârlığa, kısaca dönemin diliyle usûl-ı cedidin usûl-ı kadime galebe çalmasını arzulayan bir düşüncenin idealize edilmesidir. Olayların ele alınış biçimi ve yazarın üslubu yeni/cedidcilik ve eski/kadimcilik arasındaki ikiliğin ve mücadelenin ciddi bir seviyede olduğunu göstermektedir. Eser, okurlarına sadece Anadolu'nun kadimcilik ve cedidcilik ikileminde düşünce evrimini değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel yaşamına ışık tutacak önemli verileri de sunmaktadır. Eserin yaklaşık yüzyıl önce ele aldığı toplumdaki cehalet sorunu, bugünün insanını dahi düşündürecek niteliktedir. Sonuç itibarıyla eserin Türk eğitimi ve düşünce tarihi açısından kıymetli bilgiler içerdiği muhakkaktır.

E-Kaynaklar

- Akyüz, Yahya (2006), "Türkiye'de Öğretmen Yetiştirmenin 160. Yılında Darülmualimîn'in İlk Yıllarına Toplu ve Yeni Bir Bakış", *OTAM (Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi)*, Sayı:20, s.17-58.
- Aykota, Ali Vehbi (1951), *Acıpayam Garbikaraağaç Halkının Asırlık Tarihçesi Köylerimize Serpilen Maarif Işığının Temeli Yüreğilde Nasıl Kuruldu*, Çankaya Matbaası, Ankara.
- Berkes, Niyazi (Tarihsiz), *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu Batı Yayınları, İstanbul.
- Davison, H. Roderic (2004), *Osmanlı-Türk Tarihi (1774-1923)*, Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Doğan, İsmail (2010), *Türk Eğitim Tarihinin Ana Evreleri*, Nobel Yayınları, Ankara.
- Güntekin, Reşat Nuri (Tarihsiz), *Yeşil Gece*, Yayına Hazırlayan: Asaf Taneri, İnkılâp Yayınları, İstanbul.
- Kodaman, Bayram (1999), *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Taşer, Seyit (2011), *Son Dönem Osmanlı Aydınlarının Eğitim Meseleleri Hakkındaki Görüşleri*, Eğitim Kitabevi, Konya.

